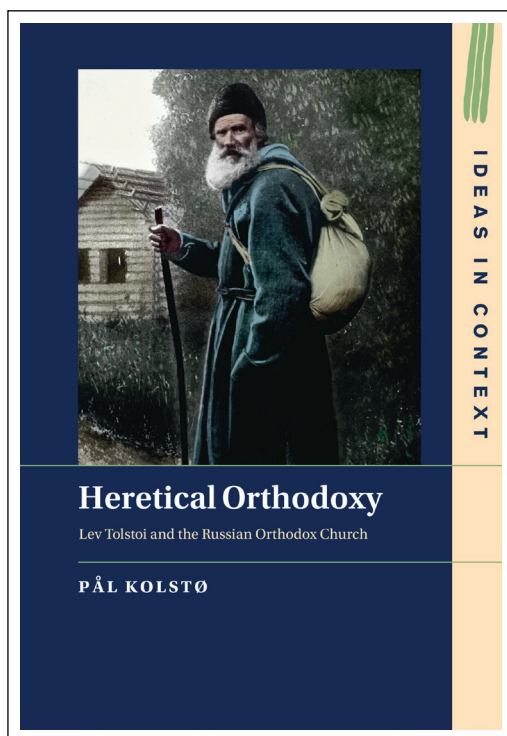

Heretical Orthodoxy: Lev Tolstoi and the Russian Orthodox Church

Pål Kolstø
Cambridge: Cambridge University Press
2022
306 sider. ISBN 9781009260404

Omtalt af **Maria Borup** [cand.mag. i religionsvidenskab, maria.borup@hotmail.com]

Den verdenskendte forfatter, Lev Tolstoj, og den russisk ortodokse kirke havde et turbulent forhold til hinanden. Et forhold, der ofte er blevet fortolket ensidigt negativt med henvisning til Tolstojs hårde kritik af centrale ortodokse dogmer og ritualer samt kirkens ekskommunikation af ham i 1901. I *Heretical Orthodoxy* præsenterer professor i Ruslandsstudier Pål Kolstø en langt mere kompleks og nuanceret fortælling om forholdet mellem Tolstojs religiøse tænkning og den ortodokse kirke, hvor afvisning, genfortolkning og bekræftelse af ideer går hånd i hånd.

Bogen er baseret på en tæt læsning af mangeartede kilder: Tolstojs værker, dagbøger og breve, den ortodokse litteratur, han læste og blev inspireret af, samt den russisk ortodokse kirkes omfangsrige publikationer skrevet i (mod)reaktion på Tolstojs religiøse ideer. Kolstøs ærinde er at vise, hvordan Tolstoj – på trods af sin egen insisteren på det modsatte – på væsentlige punkter var influeret af centrale ortodokse trosforestillinger og praksisser, som han omfortolkede og videreførte i den religiøse lære, han udviklede. Kolstø argumenterer for, at Tolstojs religiøse projekt dermed skal forstås som en radikal genfortolkning af den russisk ortodokse kristendom, han var opvokset med, snarere end en genopdagelse af den »oprindelige« kristendom, som Tolstoj selv hævdede (s. 269). Kolstø bliver dog aldrig ensidigt fokuseret på

at påvise ortodoks indflydelse hos Tolstoj, men anerkender og fremhæver også de mange punkter, hvorpå kirken og Tolstoj var klart uenige. Dermed afspejler bogens paradoksale og yderst velvalgte titel »kættersk ortodoksi«, hvordan Kolstø forstår Tolstojs ambivalente forhold til den ortodokse kirke som værende karakteriseret af både kontinuitet og brud (s. viii).

Bogen består af to hoveddele samt en introduktion og konklusion. Første del (kapitel 2-9) fokuserer på, hvordan forskellige elementer af ortodoks teologi og spiritualitet er integreret i Tolstojs tænkning. Anden del (kapitel 10-13) fokuserer på den russisk ortodokse kirkes reaktioner på hans ideer. Analysen har dermed to spor: en historisk analyse, hvor Kolstø sporer den ortodokse litteratur, som Tolstoj læste, og ser på, hvordan han forholdt sig til den, samt en receptionsanalyse af, hvordan samtidige russisk ortodokse kristne reagerede på Tolstojs ideer og forstod hans religiøse synspunkter i forhold til deres egne.

Kapitel 2-9 gør os klogere på Tolstojs foranderlige forhold til den ortodokse kirke gennem hans liv og på den religiøse lære, han udviklede. Kolstø analyserer og sammenholder Tolstojs dagbøger, breve og religiøse tekster med den ortodokse litteratur, han havde læst, og fremhæver både de punkter, hvorpå der er enighed, og dem, hvor der er uenighed. Kolstø's analyse viser, at Tolstoj udviklede nogle af sine ideer i klar opposition til ortodoks teologi, mens han implicit videreførte andre aspekter eller fremhævede dem positivt. For eksempel var Tolstoj stærkt kritisk overfor ortodoks dogmatik og mente, at en teoretisk tilgang til tro var meningsløs og ubrugelig (s. 49, s. 270). Han fremhævede i stedet vigtigheden af troen som moralsk og etisk rettesnor (s. 50). Han var dog ikke ensidigt negativ overfor ortodoks spiritualitet og praksis, men forholdt sig positivt (eller ambivalent) til den mystisk-asketiske litteratur forbundet med den hesykastiske tradition samt andre centrale ortodokse fromhedspraksisser, som var udbredte på hans tid, blandt andet »the elder«, »the holy wanderer« og »the holy fool« (kapitel 5-7). Med teoretisk inspiration fra kulturel semiotik (Lotman & Uspenskij) og socialiseringsteori (Berger & Luckmann) giver Kolstø en overbevisende, nuanceret og historisk funderet fremstilling af Tolstojs ambivalente forhold til den ortodokse kirke.

Kapitel 10-13 giver indblik i den russisk ortodokse kirkes reaktioner på Tolstojs religiøse lære, herunder hans ekskommunikation. Den russisk ortodokse kirke opfattede Tolstoj som en stor trussel; værre end radikale ateister og konkurrerende religiøse grupper, fordi hans enorme popularitet muliggjorde en stor udbredelse af hans ideer. Samtidig indeholdt hans lære så meget ortodoks indflydelse, at det var vanskeligt for kirken præcis at pege på, hvor det ortodokse sluttede, og kætteriet begyndte (s. 272). Kolstø analyserer et udvalg af den omfangsrige og alsidige ortodokse respons på Tolstojs ideer, der omfattede hundredevis af bøger, artikler, pamfletter og læserbreve. Disse tekster blev ikke kun produceret af teologer og ledende skikkelser i den russisk ortodokse kirke, men også af helt almindelige troende, hvilket vidner om, hvor meget debatten om Tolstoj fyldte i kirken og i samfundet. De fleste ortodokse var stærkt kritiske, men Kolstø viser, at der alligevel var

et betragteligt spænd i holdninger: fra dem, der fordømte Tolstoj som Antikrist, til dem, der anerkendte tilstedeværelsen af ortodokse elementer i hans lære og endda udtrykte sympati for dele af den (s. 181).

Kolstøs analyse af de ortodokse reaktioner er værdifuld, fordi dette kildemateriale ikke før er blevet tildelt megen opmærksomhed i forskningen (s. 13, s. 167), og dermed giver disse kapitler et nyt og mere nuanceret blik på debatten om Tolstoj i den russisk ortodokse kirke. Gennem grundig og kritisk historisk læsning af hidtil ikke analyserede arkivkilder kan Kolstø blandt andet tilbagevise dominerende fortolkninger af, hvem der tog initiativ til Tolstojs ekskommunikation, og belyse baggrunden for, hvad der var på spil for kirken i denne sag (kapitel 12).

Samlet set har Pål Kolstø skrevet en indsigtsfuld og nuanceret bog, baseret på årtiers forskning, der giver en historisk funderet analyse af forbindelserne mellem Tolstojs religiøse tænkning og ortodoks kristendom. Kolstø baserer sin analyse på et stort og alsidigt kildemateriale, som han både viser stor indsigt i og kritisk sans i analysen af. En anden styrke, jeg vil fremhæve, er hans bevidste analytiske og teoretiske fokus på ambivalens og dobbelthed. Dette fokus udtrykkes allerede i bogens titel *Heretical Orthodoxy*, der ikke er en teologisk dom fra Kolstøs side, men netop et forsøg på at beskrive paradokset i den måde, Tolstoj forholdt sig til og blev opfattet på af den russisk ortodokse kirke. For læseren vil et forhåndskendskab til Tolstojs værker, den ortodokse kirke og russisk idéhistorie være en fordel, da Kolstø ofte henviser med en vis indforståethed, til både tekster, personer og begivenheder. Ikke desto mindre vil den interesserede læser stadig få meget ud af bogen, og jeg kan varmt anbefale den til både fagspecialister og andre med interesse for Tolstoj og den russisk ortodokse kirke.